

## Zorica Mršević

# POSLEDICE SPOLNE ZLORABE OTROK INCESTNEGA TIPA

### NAMESTO UVODA

Številni tipi zlorabe otrok se uvrščajo v nekaj kategorij: zloraba na področju prostitucije in kriminalnih dejanj nasploh, zloraba otrok v delovnem procesu (od institucij), v oboroženih spopadih in političnih krizah ter zloraba otrok v družini. Slednja se deli na fizično, psihično, spolno zlorabo in zanemarjanje. Za najbolj travmatsko izkušnjo (glede značaja in dolžine trajanja posledic), ki jo lahko doživi otrok, velja spolna zloraba incestnega tipa, o kateri bomo govorili tudi v tem besedilu.

V času, ko je končevala doktorsko disertacijo, je Ines (Nova Zelandija), ki je imela 32 let, med delom za računalnikom vse pogostejše nebrzdano planila v jok. Sprva ni vedela, zakaj, postopoma pa so se začeli spominski utrinki. Počasi se je začela spominjati vsega, vseh podrobnosti, občutka krivde, še zlasti pa svojih strahov. Pogosto je jokala na fakulteti, v polni računalniški dvorani, med mnogimi neznanci ali, še huje, med znanci. Prijateljicam je povedala, da je bila kot otrok očitno spolno zlorabljen, in svetovale so ji, naj poišče terapevtsko pomoč. V tistem času pa ni ne mogla ne smela svoje zgodbe nikomur osebno povedati. Od tedaj je preskusila mnoge terapije, s katerimi je bila bolj ali manj zadovoljna. Toda od prvega stika pa vse do danes odkrito in redno »govori« o svojih težavah po elektronski pošti. Mnoge, ki so preživele incest, uporabljajo to posredno obliko komunikacije, bodisi da so v stiku s konkretno osebo (pa vendar osebno neznano in celine oddaljeno), kakršna je na primer podpisana, ali pa svoje izkušnje uvrstijo na ustrezne sezname

naslovnikov. Tukaj je nekaj odlomkov teh zgodb, ki na različne načine pričajo o dolgotrajnosti posledic preživetega incesta.

### ZGODBE Z ELEKTRONSKE POŠTE

Nekega poletnega dne sem tavela po dvorišču, kot navadno le v hlačkah. Prav nič še nisem bila razvita, prsi nisem imela, bila sem le suhljat, enajstleten in prav nič ženstven ali zapeljiv deklič. Moj sorodnik Veine je začel iz sosednjega dvorišča bolščati vame na zelo neprijeten in napadalen način, zato sem v strahu sklenila, da grem v hišo. Staršev ni bilo doma, moja mlajša brata, stara 6 in 8 let (ki sta se zelo bala nasilnega Veina), sta bila na drugem koncu hiše. Šla sem v sobo in zaprla vrata, vendar je Veine skočil noter skozi okno. Zavpila sem, naj odide, a se je le smejal in rekel, da sta ga povabila moja brata. Veine je imel 15 let, bil je veliko močnejši in višji od mene. Zelo grobo me je prijel za prsi in me začel stiskati in gnesti, pri tem pa govoril, »morala bi nositi modrček, mala« in »veš, kaj fantje počnejo s takšnimi kurbicami, kot si ti«. V popolnem šoku sem molčala, on pa je s svojimi umazanimi rokami še naprej grebel po mojem telesu, stiskal me je in ščipal. Končno je brutalno potisnil roko za moje hlačke in mi v vagino grobo potisnil dva prsta, tako da me je razdevičil. Od bolečine sem začela kričati in pritekla sta brata. Veine je z zmago-slavnim izrazom na obrazu skočil skozi okno na plano, pred tem pa zagrozil, da »bo zažgal hišo, če samo pisnem«. Zares nisem nikomur nič povedala, tako zelo sem se bala njegovega maščevanja. Nikoli več nisem šla na dvorišče samo v hlačkah, niti oblečena, če zunaj ni bilo

nikogar drugega. Po dveh mesecih je Veine iz objestnosti zažgal našo hišo. Zgorel je zadnji del hiše, kjer sta bili lopa in kuhinja. Veinov oče je moral poravnati škodo in nato so se odselili. Jaz pa sem ves čas živela v strahu, da bo kdo požig povezal z menoj. Ves čas sem mislila, da sem jaz kriva in da je moje obnašanje nekako povzročilo škodo.

Ali ima še kdo to, kar jaz imenujem »sindrom poredne deklice«? To je, ko rada sedim v svojem malem kotu, ... ki je mračen in zelo zaprt. Težko mi je, kadar ga moram zapustiti. Tu je seveda tudi moj računalnik, a to je na drug način tudi ... poseben kraj. Morda zato, ker se tu počutim varno. Pa saj ima vsak svoje gnezdo. Ali sploh lahko obstaja ptica brez njega?

Borim se s toliko različnimi problemi. Sčasoma mi je bolje, a mi je težko, če pomislim na čas, ki mineva in na življenske obveznosti ... razmišljanje, da bo bolje, me spravlja v jok, razmišljanje o upanju me spravlja v jok. Vse se mi zdi strašno boleče, tako tisto, kar je lahko dobro, kot ono slabo. Do zlorabe je prišlo pred 15 leti, imam otroka in dobrega partnerja. Bom lahko kdaj spoznala svoje lastne želje in potrebe? Kako naj si povrnem ta del sebe?

Ko sem bila minuli teden in teden poprej na terapiji, sem dojela, da se sploh ne počutim varno in da nikoli nikomur nisem verjela. To bi zares rada spremenila, a ne vem, kako naj začnem. Vsaj terapevtki bi morala zaupati – saj se videvava že leto in pol, a mi je tam še vedno zelo težko že samo govoriti.

Ena izmed stvari, ki jih zelo sovražim v zvezi z vplivom incesta, ki sem ga preživela, je, kako je porušil mojo sposobnost biti intimna s partnerjem. Moje telo se je tako navadilo na zlorabo, da je včasih edini način, da uživam v spolnosti, grobost, da me partner med spolnim odnosom muči, da čutim močno bolečino.

Čez manj kot uro bo trinajsta obletnica mojega prvega resnega poskusa samomora. Nekoč sem bila zelo samomorilsko razpoložena. Ko sem imela dvanajst let, sem vzela preveliko dozo uspaval in še nekaj drugih zdravil, nato pa so me odpeljali v bolnišnico. Takrat nisem mislila, da se bo to še kdaj ponovilo. Ne spominjam se niti enega posebnega razloga, zaradi katerega bi hotela umreti, vem le, da mi je to potrebno. Oče me je posiljeval od takrat, ko sem bila dojenček, pa do mojega 17. 18 leta. Odtlej je to počel le še, kadar je bil povsem pijan, drugače ne.

Spolna zloraba se je začela, ko mi je bilo pet let in ko smo se preselili v novo hišo, v delu katere sta živela stric in teta z otroci. Stric je bil takrat še aktivni oficir, pozneje pa so ga zaradi različnih resnih incidentov iz vojske odpustili. Neprestano je nosil pištolo. Posilil me je takoj, ko smo prišli, še kovčkov nismo spraznili. Odtlej je to počel pogosto, pri tem pa uporabljal nabito pištolo, ki mi jo je prislanjal na čelo, potiskal v nos, usta, vagino, anus, mi grozil, da bo sprožil, v kar nisem prav nič dvomila. Nekoč me je skupaj s svojo hčerko odpeljal v kasarno, kjer je bil zaposlen, kupil nama je sladoled in rekel, naj mirno sediva na klopi pred vhodom in gledava, kako bo »nekoga ubil«. Mimo je šla skupina vojakov in dejansko je enega od njih ustrelil, ranil. Pozneje se je opravičeval, da je šlo za nesrečen slučaj, in verjeli so mu zlasti zaradi najine navzočnosti. Živela sem v stalnem strahu in prosila boga, naj eden izmed naju, vseeno kdo, umre. Z mano je spolno občeval in me zlorabljal tudi na druge načine, pri tem je pogosto nosil uniformo. Njegova hčerka, s katero je počel isto, mi je pokazala pot preživetja, to pa je bil bife njene mame, poln alkoholnih pijač. To mi je zares rešilo življenje. Pila sem vse, kar mi je prišlo pod roko in tako je življenje postalo znosnejše. Kako srečna sem, da nisem mrtva niti nora, ampak le alkoholičarka. Prestala sem zdravljenje in zdaj sem že 4 leta trezna.

Moji starši so se ločili, ko mi je bilo 12 let, in od takrat očeta nisem več videla. Spominjam se, da je veliko kockal. Veliko je dobival, in

nekaj časa smo resnično živeli od tega denarja, kupili smo si celo stanovanje. Ko pa je izgubljal, je imel navado soigralcem dolg »vrniti« tako, da jim je dovolil, da so se zvrstili na meni in mojem mlajšem bratu. Ničesar se ne spominjam, ne bolečin, ne tega, kdo so bili ti ljudje, le vrstili so se, kakšnih pet, šest zaporedoma, spominjam se le, kako je moj brat jokal in kričal. Mama o vsem tem ni vedela nič.

## POSLEDICE

### V ČASU INCESTA

Zaman ste prebili noči brez sna, ki bi vam jih zavidali tudi mučeniki — če te niso pustile sledi na vašem obrazu, vam nihče ne bo verjel. V pomanjkanju prič se boste še naprej zdeli kot komična figura, in s tem, ko se boste pretvarjali bolje ko vsi drugi, boste pravzaprav zarotnik s tistimi, ki vam ne verjamejo (Cioran 1995).

Spolna zloraba otrok je redko osamljen, posamezen dogodek; najpogostejše gre za stanje, ki traja leta (Ville 1995). Tudi posledice niso kratkotrajne, celo kadar gre (v redkih primerih) za enkratne pojave spolne zlorabe otrok. Paradokсно so posledice preživetega incesta v času dogajanja ali neposredno po njem manj očitne in manj indikativno karakteristične.

Nekateri od vidnih znakov pa vendar lahko opozarjajo na spolno zlorabo: urinarne infekcije, venerične bolezni, trebušne težave, bolečine, krči, nezmožnost mirnega sedenja zaradi bolečin v spodnjem delu trebuha ali v genitalijah, nosečnost, modrice v predelu genitalij, kronične motje v prehrani (anoreksija, bulimija), depresija, poskusi samomora, samopoškodovanje, pomanjkanje samospoštovanja s samozanemarjanjem, nočne more/nespečnost, napadi panike, kompulzivno umivanje (obsesivna čistoča), hitre spremembe razpoloženja, begi od doma, izostajanje iz šole, strah pred moškimi ali določenim moškim, regresija k nižji starosti, neznačilno obnašanje, ki spominja na seksualno, podrobno poznavanje spolnosti, izraženo z besedami ali risbami.

Težava je v tem, da se nekateri izmed teh znakov pojavljajo kot znaki vsake otrokove krize, ne le v primeru spolne zlorabe. Dejstvo je tudi, da mnogi spolno zlorabljeni otroci ne kažejo nobenega izmed naštetih simptomov.

Otroci lahko med igro s punčkami prikažejo nenavadne prizore, ki spominjajo na oralni seks ali druge spolne prakse. Tudi otroške risbe lahko izrazijo otrokove občutke skoz simbole nevarnosti in strahu. Problem je tudi v tem, da otroci ne bodo usmerili svoje jeze neposredno na storilca. Izražanje jeze je za otroka nevarno čustvo, saj običajno prinese kazen. Otroci, ki so spolno zlorabljeni, pogosto verjamejo, da je izražanje jeze najnevarnejše, saj jih storilec ustrahuje in so primorani čutiti odgovornost in krivdo za vse, kar se jim dogaja.

Bes, ki ga otroci nosijo v sebi zaradi spolne zlorabe, je pogosto preusmerjen na druge stike in ljudi. Izrazili ga bodo namreč le tam, kjer ga lahko, proti vzgojiteljici, živalim, manjšim otrokom. Nekateri otroci pa ne reagirajo z javnimi napadi jeze, ampak imajo težave pri sklepanju prijateljstev. Lahko imajo trajen občutek »drugačnosti« od drugih otrok, saj se počutijo umazane zaradi občutka krivde ali sramote kot posledic zlorabe. Skrajni primer umika je položaj, ko otroci dobesečno onemijo, ko zavračajo govorjenje in komuniciranje z okolico.

Treba je tudi upoštevati, da mnogi storilci otroke podkupijo, z darili ali tako, da ji/mu v družini zagotavljajo posvečeni status, jo/ga nagrajujejo s posebno pozornostjo. Spolno zlorablano dete torej do storilca nima vedno nujno le negativnih čustev, nasprotno, lahko ima tudi pozitivne. Pozitiven odnos žrtve do storilca torej ni dokaz, da se spolna zloraba ni zgodila.

### POZNEJŠE POSLEDICE SPOLNE ZLORABE

Posledice tipa »dosmrtna romanca« so redke, se pa zgodijo.

V vlaku sedi ženska srednjih let in srednjega ugleda, njej nasproti pa očitno duševno

zaostal tip, njen sin, ki ima kakšnih trideset let, ki jo od časa do časa prime za roko, jo nanjo goreče poljubi, nato pa blaženo gleda. Ona je blestela od sreče in se nasmihala. Ni sem vedel, kaj pomeni okamenelo koprnenje. Zdaj vem, ker sem ga okusil v tem prizoru. Razkrila se mi je neka nova vrsta groze (Cioran 1995).

Posledice incesta v otroštvu je treba v poznejših življenjskih obdobjih dešifrirati, dekodirati, pogosto mora to narediti tudi žrtev sama (Mršević 1995). Ena najstrožjih zapovedi storilca incesta je molčati, tako da je treba mnogim ženskam, ki so preživele incest v otroštvu, vedno znova dopustiti, da govorijo, se spominjajo (saj je spominjanje »govor samemu sebi«). Po drugi strani so strokovnjaki ta doživetja nasilja predolgo umeščali v kraljestvo ženskih in dekliskih fantazij. Veliko žensk se ni naučilo govoriti, niso se naučile izražati in se samopojasnjevati. Pogosto sploh ne verjamejo svojim ugotovitvam. Redko najdejo sogovornike, ki jih zares želijo poslušati. Ponovno se naučiti govoriti, izstopiti iz nemosti, biti poslušan, je prvi korak k razkitju obstoja incesta v preteklosti. Kajti »zavest je zbir naših nelagodij od rojstva pa do danes; nelagodja so izginila, zavest ostaja – toda izgubila je svoje izvire ... zanje celo sploh ne ve« (Cioran 1995).

Odkritje nekaterih postavk s seznama poznejših posledic spolne zlorabe je dober kazalec, da je do zlorab nekoč prišlo. Odkrivanje več ali skoraj vseh teh postavk pa je skoraj zanesljiv dokaz, da je oseba pretrpela neko obliko spolne zlorabe. Ne glede na to, s kakšnimi metodami smo »signale« nekdanje zlorabe odkrili (vsakdanje opazovanje otroka v vzgojnoizobraževalni ustanovi, šolski nadzor, psihoterapevtsko diagnosticiranje), jih ne smemo zanemariti. Tak seznam je lahko tudi vodič v »sumljivih« primerih, ki bi jih bilo treba proučiti s kriminalističnimi metodami (Blume 1990).

1. Strah, da bi bila sama v temi, da bi sama spala v sobi; pojav nočnih mor (še zlasti preganjanja, grožnje, grabljenja).

2. Pretirana občutljivost na goltanje in dušenje; gnus do vode na obrazu, dušenje

med kopanjem ali plavanjem.

3. Odtujenost od svojega telesa – odsotnost občutka samega sebe v lastnem telesu; neposvečanje pozornosti signalom, ki jih daje telo, zanemarjanje telesa; zanemarjanje telesnega videza; manipulacija z obliko telesa, da bi se izognila spolni privlačnosti.

4. Gastro-intestinalne težave; ginekološke motnje, tudi spontane vaginalne infekcije; glavoboli, artritis ali bolečine v sklepih.

5. Nošenje pretiranega števila oblačil, celo poleti; nošenje vrečastih oblek; ohranjanje oblačil celo v primerih, ko se je treba sleči, na primer med plavanjem, kopanjem, spanjem; pretirana potreba po intimnosti med uporabo kopalnice.

6. Motnje v prehranjevanju, zloraba mamil ali alkohola (ali pa popolna odsotnost tega); druge vrste odvisnosti; prisilno (kompulzivno) obnašanje.

7. Avtodestrukcija; samopoškodovanje, zloraba same sebe.

8. Fobije.

9. Potreba biti nevidna, popolna ali popolnoma slaba.

10. Samomorilske misli, suicidalni poskusi, obsesije (tudi »pasivni« umor).

11. Depresija (včasih pripelje do popolne pasivnosti), jok, ki navidez nima razloga.

12. Težave z besom: nezmožnost prepoznavanja besa, biti besna, izraziti bes; strah pred resničnim ali možnim besom; neprestana jeza; izrazito sovraštvo do celega rodu ali etnične skupine nasilnežev.

13. Razcep osebnosti (izguba osebnosti); bežanje v krize; psihična otopelost, fizična bolečina ali otopelost, povezana z določenimi spomini, občutki (jeza) ali situacijo (seks).

14. Strog nadzor nad procesom mišljenja; pomanjkanje smisla za humor ali pretirana resnost.

15. Pri otrocih skrivanje, pogosto zadrževanje in zbiranje po skrivnih krajih, kotih (iskanje varnosti); pri odraslih nelagodje, če so opazovani ali če jih kdo preseneti; občutek, da jih kdo gleda, zbadanje.

16. Težave z zaupanjem: nezmožnost, da bi komurkoli verjeli (verjeti ni varno); popolno zaupanje; nekritično zaupanje.

17. Prevzemanje velikih tveganj (»izzivanje usode«); nesposobnost, da bi se spu-



stili v kakršnokoli tveganje.

18. Težave z omejevanjem; nadzor, moč, teritorialnost; strah pred izgubo nadzora; obsesivno vedenje (poskus, da bi nadzirali nebitvene stvari, samo da bi imeli nad čim nadzor).

19. Občutek krivde in sramu; šibko samospoštovanje, občutek ničvrednosti, pretirano cenjenje čisto majhnih uslug.

20. Samoobtoževanje; odsotnost občutka lastne moči ali svojih pravic, nezmožnost postaviti mejo ali reči »ne«; nagnjenost k odnosom z veliko starejšimi osebami (ki se navadno začne v puberteti).

21. Občutek imperativa, da bi bila »koristna in ljubljena«, instinktivna »vednost«, kaj druga oseba potrebuje in temu primerna pripravljenost ustreči; odnos je trgovina (ljubezen se jemlje, ne pa daje).

22. Problemi z zavračanjem.

23. Izključevanje, pozaba določenih obdobij v otroštvu (še zlasti od prvega do 12 leta) ali nekaterih ljudi in krajev.

24. Občutek, da hranimo strašno skrivnost; potreba, da bi jo vendarle razkrili, in strah, da bi prišla na dan; prepričanje, da nihče ne bo poslušal; v glavnem skrivnostno obnašanje, skrivanje vsega pred vsakomer, tudi tistega, kar ne sodi v ožje področje zasebnega; občutek zaznamovanosti (da je na primer »kurba«).

25. Občutek norosti; občutek različnosti, drugosti; občutek nestvarnosti; ustvarjanje namišljenega sveta, odnosov ali identitete (še zlasti pri ženskah predstava, da so moškega spola).

26. Oporekanje; popolno nezavedanje obstoja zlorabe; zatiranje svojih spominov; pretvarjanje; minimaliziranje (»saj ni bilo tako hudo«); pojavljajo se spomini in sanje (»morda je to le moja domišljija«); močne in globoko negativne »neustrezne« reakcije na neko osebo, kraj ali dogodek; kratki in močni čutni občutki (luč, kraj, fizični občutek) brez razloga in brez poznavanja njihovega pomena; spomin na ambient, ne pa tudi na dogodke.

27. Težave s spolnostjo: mnenje, da je spolnost »umazana«, odpor do dotikov, še zlasti pri ginekološkem pregledu; močan odpor (ali potreba po) določenem spolnem delovanju; občutek, da nas je izdalo naše

lastno telo; težave z usklajevanjem spolnosti in emocionalnosti; zmedenost ali preklapljanje občutkov, spolnosti, prevlade, napadalnosti in nasilja; občutek potrebe po moči v spolni areni, kar je v resnici spolna igra (pretvarjanje), zloraba samega sebe in manipulacija — še zlasti pri ženskah; prisilna »zapeljivost« ali prisilna aseksualnost; občutek, da je treba biti nasilen ali pa nič; brezosebni, »promiskuitetni« spolni odnosi z neznanci in hkrati nezmožnost spolnih odnosov s tistimi, s katerimi dejansko občutijo bližino (nasprotje med spolnostjo in »ljubeznijo«); ukvarjanje s prostitucijo, striptizom, sprejemanje vloge »seksualnega simbola« v pornografskih filmih; seksualne igre, da bi se ohladila jeza ali potreba po maščevanju; odvisnost od spolnosti; izogibanje; izključevanje; jok po orgazmu; stalna preganjavica zaradi občutka, da smo nekaj naredili narobe; vnos spolnosti v odnose povsem druge vrste; spolno sanjarjenje o prevladi in posilstvu.

28. Model ambivalentnih ali stalno konfliktnih odnosov (bližina je problem); tudi usmerjanje pozornosti na problem incesta.

29. Izogibanje ogledalu, povezano z nevidnostjo, sramom, samospoštovanjem, vznemirjenost ob podobi telesa.

30. Želja po spremembni imena, simbolična ločitev od nasilneža, ali želja po nadzoru nad imenovanjem samega sebe.

31. Omejena strpnost do sreče; izrazito odvrčanje od sreče, zavračanje vere v srečo.

32. Odpor do proizvajanja glasnih zvokov (vključno z zvoki med spolnimi odnosi), joka, smeha ali drugih telesnih funkcij; pretirana verbalna previdnost, pazljivo spremljanje besed, tih glas.

33. Kraja (odrasli); kraja in podtikanje ognja (otroci).

34. Multiple osebnosti.

Seznam posledic incesta ni in nikoli ne bo končan. Bolj ko raste zavest o problemu, bolj se bo dopolnjeval. Končno se bodo ta spoznanja povezala in povečala naše razumevanje izkušenj tistih, ki so preživele incest, in tako bo moč bolje opisati tudi post-incestni sindrom.

Mnoge od tistih, ki so v otroštvu doživele spolno zlorabo, so v poznejšem življenju

tihe, mirne in malo govoriijo. Navadile so se truditi, da jih ne bi slišali (tudi če so pozabile razlog), in zato se tudi odrasle tako obnašajo. Tiste, pri katerih se kaže ta naknadni učinek, to počnejo zato, ker se počutijo ničvredne, ker menijo, da ne zaslužijo pozornosti in ne verjamejo, da bi taka pozornost, če bi jim jo posvečali, lahko bila pozitivna. Neslišna je lahko, ko se smeje ali kadar izraža drugačna čustva, kot je na primer jeza. Med obedom skuša biti kar najmanj vidna in kar najhitreje in tiho konča obrok, nato pa pedantno pospravi vsako drobtinico in pomije z največjo pozornostjo. Tudi hoja po ulicah, obnašanje v javnosti ali v prijateljskih krogih je diskretno in pretirano nevsiljivo. Nič nima povedati, nemo se z vsemi strinja, je pasivni opazovalec dogajanja. Že davno se je naučila, da ne kriči zaradi bolečine ob vsiljeni spolnosti. Glasno ne izraža več niti zadovoljstva (še zlasti ne zadovoljstva), saj čuti, da sta njeno zadovoljstvo in njena seksualnost sramotni in se ju sramuje. Za tako osebo glasno izražanje radosti ne bi imelo nobenega smisla. Ko privre na dan spomin, se stari strahovi pojavijo skupaj z željo po maščevanju. Še vedno obstaja prepoved pripovedovanja, spomin pa je govorjenje samemu sebi. Temu se pridruži primarni občutek nevarnosti. Bolj ko se zares približuje govorjenju, na primer prijatelju, terapevtu, skupini – močnejši je ta občutek, ki se povezuje z občutkom krivde zaradi kršenja zaukazanega molka. Oseba, ki je preživela spolno zlorabo, lahko, da bi izbrisala nezaželene spomine, blokira neko obdobje svojih mladih let, najverjetneje prav obdobje, ko je do zlorabe prišlo. Mnoge take osebe »izgubijo« leta svojega otroštva, najpogosteje od 1. do 12. leta. Prvo resnejše opozorilo je prav, kadar se bolnik ne more spomniti dovolj stvari iz svojega otroštva. Ta za žrtve incesta običajen pojav opozarja na resno fizično ali psihično mučenje ali emocionalno zlorabo, kakršna je incest.

Nekatere osebe, ki so preživele spolno zlorabo, se spominjajo mnogih podrobnosti tega mučenja, vendar s tem ne povezujejo nikakršnega čustvenega odgovora. Morda so nekatera čustva blokirana, druga pa se morda zdijo le kot spomin, na primer,

če se kdo nikoli ne more razjeziti, vedno pa lahko joče. Ali nasprotno: jeza je lahko edino čustvo, ki ga doživlja, celo kadar se zdi, da je žalost edini razumni odgovor.

Za nekatere osebe, ki so preživele incest, je travma prehuda. To so tiste ženske, ki »znorijo« – zapustijo stvarnost in doživljajo nekontrolirane halucinacije in privide. Postanejo shizofrenične. Močna travma lahko resno vpliva na kemijo možgan; zato tudi druge oblike ekstremnih mentalnih motenj, npr. manična depresija, verjetno pogosto izhajajo iz travme otroške spolne zlorabe. Mnoge osebe, ki so v otroštvu preživele spolno zlorabo, so danes hospitalizirane na psihiatričnih klinikah, ker se jim nikoli ni posrečilo pobegniti iz svojega osebnega pekla. V teh ustanovah so zato, ker so jih vanje zaprli člani njihove družine ali psihiatri, ki so narobe razumeli post-incestni sindrom. Nekatere osebe, ki so v otroštvu preživele incest, se zdijo v odrasli dobi shizofrene, a to v resnici niso. Pri tveganju napačne diagnoze so osebe, ki so preživele spolno zlorabo, še zlasti ranljive, ko ponovno preživljajo te dogodke; nekatere imajo blage halucinacije, ki so skrajno specifične, to je, omejene in se nanašajo le na njihove izkušnje. Nekatere si celo pogosto domišljajo, da jih kdo kliče po imenu, da se jih dotika ali opazuje, kadar ni nikogar v bližini. To je povezano z zanikanjem meja, ki jih predstavlja incest, ki taki osebi ne pušča zasebnosti, nikakršnega osebnega prostora. Toda to ni norost, četudi pogosto tako izgleda. Take osebe pogosto napačno diagnosticirajo kot shizofrenične.

Če se kdo res mora soočiti z bolečimi spomini ali z neprijetno stvarnostjo, potem jih skuša nekako opravičiti ali reducirati. To se imenuje proces »racionalizacije«. Če oseba, ki je doživela incest, reče sama sebi: »to je storil, ker je bil pijan« ali »saj je imel tudi sam težko otroštvo«, potem zloraba, ki jo je pretrpela, morda ne bo videti tako strašno. Ali pa »prečisti« spomine, tako da so manj zastrašujoči. Lahko misli, da je tisto, kar se ji je zgodilo, le »žgečkanje«. Lahko se spominja le manj travmatičnih dogodkov ali zlorabe kakšne manj pomembne osebe, ne pa dogodka ali osebe, ki jo bolj vznemirja. Lahko se na primer spominja dotikanja, ne

pa tudi penetracije, zlorabe polbrata ali očetovega prijatelja, ne pa očetovega napada. Lahko se spominja prizora zlorabe, ne pa tudi obraza storilca, spominja se lahko poznejših zlorab v puberteti, ne pa onih iz ranega otroštva.

Odrasle osebe pogosto doživljajo hromečo depresijo, ko se začnejo spominjati, oziroma, ko se neizogibno soočijo z dejstvom obstoja spolne zlorabe v svojem otroštvu. Če komu vsilimo neprijetne spomine, se pojavi depresija, za katero se zdi, da nima prave osnove. V svojem zavračanju ali nezmožnosti, da bi v spolni zlorabi v otroštvu videli vzrok težav, nepoučeni zdravniki splošne prakse in psihiatri predpisujejo zdravila proti depresiji, obravnavajo ta sindrom simptomatično, ne da bi razkrili prave vzroke. Ko žrtev incesta joče »brez razloga« (vprašanje je, ali kaj takega sploh obstaja, ali pa je bolje reči »iz razloga, s katerim se še ni soočila«), resno tvega, da jo razglasijo za »noro«.

Za depresijo tudi pravijo, da je »bes, obrnjen proti samemu sebi«. To se nanaša tudi na osebo, ki je doživela spolno zlorabo v otroštvu. Njen bes je pogosto ujet, saj brez spomina, na koga ali kaj naj bo jezna, in ker iskreno verjame, da bo umrla, če se s svojo jezo sooči, svoj bes obrne proti sebi – sovraži samo sebe zaradi tega, kar so ji naredili drugi.

Depresija je upravičen in potreben odgovor na določene dogodke. Po izgubi je zdravo žalovati. Oseba, ki je preživela otroško spolno zlorabo, mora veliko žalovati in ima veliko razlogov za obup, tudi če jih ne pozna. Utrpela je veliko izgubo, tudi samega otroštva in nedolžnosti. Objekovati izgubo pomeni priznati bolečino notranjega otroka, oceniti sebe na način, na katerega te ni nihče. Bolj ko protestira, se upira, praska, bolj je zdrava. To, kar lahko to depresijo naredi neproduktivno, je njena zgodnja nemoč in pasivno prepuščanje, kar pripelje do tega, da naslednja leta preživlja v vdanosti. Aktivno žalovanje s svojimi fazami šoka/zavračanja, prizadetosti, občutka krivde, besa, žalosti in sprejemanja dejstva so boljša možnost kot neproduktivna depresija.

Ni presenetljivo, da so mnoge osebe, ki

so preživele zlorabo, na robu samomora, in vse kaže, da se je več kot tretjina tudi dejansko poskušala ubiti. Nekatere osebe razvijejo progresivni odnos do samomora. Lahko so aktivno ali pasivno samouničevalske. Samomor lahko poskušajo pogosto ali občasno. S samomorom lahko doživijo celo neke vrste romanco. Samomor je stalni spremljevalec; nikoli ga ne zapustijo in njihova privrženost samomoru raste v času krize. Ko tak človek pride v fazo poskusa, mu je potrebna podpora, dokler kriza ne mine. Pri nekaterih ljudeh pa samomor ni povezan z depresijo, ampak s povrnitvijo moči s pomočjo izvršenega dejanja. To je način zaustavitve zlorabe, potem ko so bili preizkušeni že vsi drugi načini. To je drug primer duha preživetja, četudi skrajno paradoksen. Življenje za žensko, katere mlada leta so bila izpolnjena s strahom, grozo, popolnim zanemarjanjem njenih potreb in občutkov, pogosto ne pomeni veliko. Zlorabljeno zaupanje pušča globoko bolečino. Kaj lahko pomeni za otroka, če njegov roditelj, ljubljeni starejši brat ali najljubši stric, ki mu zaupa, prezre njegove prošnje in ga rani?

Pogosto prikrita manifestacija tega posttravmatskega stanja je kraja: drobna kraja po trgovinah – kleptomanija, prisilno, kompulzivno odvzemanje stvari, ki so pogosto brez vrednosti. Njeno pojasnjevanje je smiselno v okviru post-incestnega sindroma. Najprej, kraja je zelo tvegano ravnanje. Drugič, gre za potrebo po nadzoru: »To si želim – to bom tudi vzela. Nisem vprašala, niti plačala. Enostavno, vzamem, ker to hočem.« Seveda ve, da bi ji kdo tudi kupil/podaril tako malenkost, če bi zanjo prosila. Psihološko pa je kraja varnejša od prejetja darila – kazen je sprejemljivejša od hvaležnosti.

Preživeta spolna zloraba emocionalno in fizično pripelje do strahu pred izgubo nadzora. Ta strah je značilen za mnoge ljudi, ki se zatekajo v terapijo. Toda žensko, ki je preživela incest, čaka na drugi strani njenega strahu temen duh, strah, da se ji bo zgodila ena mnogih stvari, ki se nanašajo na posttravmatski sindrom incesta:

Bojim se, da bom izgubila nadzor; bojim se, da bom znorela (in me nihče ne bo mogel sestaviti); bojim se, da bom začela jokati in ne bom mogla več nehati; bojim se, da bom hotela vstati in se prebuditi, a ne bom mogla spregovoriti; bojim se, da bom koga ubila, če bom izživila vso svojo jezo; bojim se, da me bo kdo ubil, če bom rekla NE; bojim se, da me bodo spomini, če jim bom dovolila, da pridejo na dan, preplavili.

#### HOMOSEKSUALNOST NI POSLEDICA INCESTA

Zelo razširjeno mnenje celo med poklicnimi terapevti je, da spolna zloraba otroka pripelje v homoseksualnost.

Predsodki do tistih, ki so drugačni, zmeraj obstajajo, tisti proti spolnim manjšinam pa se ohranjajo, če ne celo spodbujajo, četudi se druge, na primer rasistične ali antisemitistične, obsoja. Eden od načinov izražanja predsodkov do homoseksualnosti je vztrajno iskanje vzroka za ta pojav, v poskusu razložiti, »zakaj je nekdo tak«. Ta »vzrok« je treba zaradi predpostavke, da je homoseksualnost »nenormalna«, torej iskati med travmatičnimi dogodki iz otroštva.

Teorija, po kateri je homoseksualnost posledica slabih, travmatičnih doživetij v otroštvu, le podpihuje predsodke proti homoseksualcem. Toda generacije raziskovalcev so bile vse doslej neuspešne v iskanju dokaza, da so homoseksualci manj zdravi ali srečni od heteroseksualcev (Chesler 1972: 184).

Incest prinaša zanesljivo zatočišče za predsodke, ki so jih izražali in dopuščali mnogi terapevti, ki o sebi verjamejo, da so brez predsodkov. Tako mnenje je lahko tenkovestno, a nič manj škodljivo. »Incest provzroča zmedo v spolni identiteti,« piše v takih člankih. »Ko uspeš razrešiti svoj problem z incestom, boš hkrati osvobodjena te zmede, t. j., rešila boš problem svoje homoseksualnosti.«

Težnja, da bi obsodili homoseksualnost, češ da je le negativna posledica nečesa, česar koli, je tako močna, da je prilagojena skupinskemu razglabljanju, po katerem je mogoče brez jasnega in univerzalnega dokaza verjeti, da incest povzroča homo-

seksualnost, da torej homoseksualnost izvira iz incesta.

Bistvena netočnost tega argumenta pa je, da homoseksualen ne postaneš pomotoma; kot tudi ne drži, da je mogoče tistega, ki človek ljubi, definirati z onim, ki ga mrzi. Homoseksualci to dobro vedo iz lastne izkušnje, a jim pogosto ne verjamejo dovolj:

Imela sem lepo otroštvo. Bila sem prvi otrok in tako so me razvajali in mi posvečali vso pozornost. Ne potrjujem teorije, po kateri sem taka, kot sem, zaradi česa v otroštvu. Nisem bila ogrožena in deležna sem bila več kot dovolj ljubezni. Ne mislim, da je TO kakorkoli povezano z otroštvom in vzgojo. po moje gre za neko predispozicijo, s katero se rodiš. Vprašanje je le, ali se bo kdaj razkrila. Odkar pomnim svoja čustva, so mi bolj všeč ženske. Ali je tako od mojega rojstva, ali pa je na to vplivalo kaj v mojem otroštvu, ne vem. Ne spominjam se.

Otroštvo s TEM nima zveze. Mislim, da je to genetsko pogojeno. Pri nas so geji običajno ljudje drugega reda in kot take jih razvrščajo v problem, ki se seveda vedno pojasni z nesrečnimi družinami. Ne izviram iz nesrečne družine, niti v mojem življenju ni bilo nikakršnih nesrečnih okoliščin. Vse je bilo lepo in skladno. Malo ljudi se strinja z mojo teorijo, da je to posledica genov in hormonov. Le malo ljudi se s tem sploh ukvarja. Celo geji se ne vprašajo, od kod njihova usmeritev, četudi mislim, da bi jim bilo lažje, ko bi ugotovili, zakaj je do tega prišlo. Menim, da je to nekakšna podedovanost, vendar ne bi primerjala zaostalosti in homoseksualnosti.

Ženska, ki sovraži moške, ker so jo zlorabljali, samo zaradi tega sovraštva nikakor ne more pridobiti sposobnosti, da bi jo vzburla druga ženska, še manj, da bi z njo ali nasploh z ženskami uživala v spolnosti. Mit o incestu kot vzroku homoseksualnosti torej odpade, tudi ko gre za lezbijke, v otroštvu zlorabljene od moških, kaj šele v primeru drugih variant, pri dečkih, ki so jih zlorabljali moški, pri od žensk zlorabljenih deklicah idr. (Blue 1990: 224-227).

Logika iskanja incestne izkušnje kot



vzroka za homoseksualnost se v mnogih primerih ne pokaže konsistentna. Mnoge lezbijke in homoseksualci poznajo svojo spolno usmerjenost, še preden se zgodi zloraba; mnogi znanstveniki menijo, da se celotna spolna usmerjenost določi v ranem otroštvu, celo pred petim letom.

Nikakršnih dokazov ni, da je homoseksualnost posledica česarkoli slabega v življenju posameznika. Dekleta, ki jih ni nihče zlorabil ali prizadel, prav tako lahko odrastejo v lezbijke (Mršević, 1994: 140). Družba sicer neprestano vzdržuje predpostavko, da homoseksualnost povzročajo razne slabe izkušnje, mi pa še vedno ne vemo ničesar več o vzrokih za homoseksualnost, kot vemo o vzrokih za heteroseksualnost. Vse namreč kaže, da sta ena in druga spolna usmerjenost pojava, primerljiva z levičarstvom, barvo oči ali las, potezami obraza, višino in telesno zgradbo (Hoagland 1990: 199).

Za tiste, ki menijo, da je raziskovalni postopek možnost odkritja pravega odgovora na vprašanje, Judit Herman na temelju svojih raziskav, »ki ne potrjujejo predpostavljene zveze med incestom in homoseksualnostjo«, poroča, da je prevladujoča velika večina tistih, ki so preživele incest, prepričanih, celo zelo zavzetih heteroseksualk. Tiste, ki so preživele incest in o katerih obstaja poročilo o najresnejših poškodbah, imajo po izsedkih Raselkine študije največ izgledov za poroko. Njene hetroseksualne anketiranke ji neprestano sporočajo, da jih je incest naredil do moških nezaupljive, da pa vsekakor ostajajo heteroseksualne.

Incest zares lahko vpliva na spolno usmerjenost tistih, ki so ga preživeli. To je ravno tisto, česar vas niso učili. Lahko povzroči, da se deček vpraša, ali ni gej; lahko povzroči, da se deklice obrnejo k lezbilstvu. Dečkom lahko incest sproži vprašanje njihove seksualnosti z različnimi odgovori, na primer: »Zakaj je izbral ravno mene? Sem v resnici, ne da bi to vedel, gej?« Toda predpostaviti, da deček postane homoseksualec le zato, ker ga je v otroštvu spolno zlorabil moški, nima nikakršnega smisla – in kot kažejo dokazi, se to tudi v resnici ne dogaja. Homoseksualnost in pedofilija nista ista stvar in nista povezani.

Tisti, ki so preživeli incest, lahko doživijo obdobje spolnega eksperimentiranja, kar je običajen pojav med moškimi in ženskami, pa naj so homo- ali heteroseksualno usmerjeni, pa naj so preživeli incest ali ne. Ženske, ki so preživele incest, lahko namerno poskušajo živeti lezbično življenje, ker čutijo, da jih to lahko zaščiti pred post-incestnim sindromom, ker s tem bežijo pred spolom, ki mu je pripadal obraz, ki jih je spolno zlorabil. Toda nekaj poskušati ne pomeni to tudi postati.

Smo, kar smo. Za heteroseksualne ženske je spolna ali romantična zveza z ženskami ravno tako prazna in nerazburljiva kot bi bili občutki lezbijke v heteroseksualnem odnosu. Biti zdrava pomeni možnost obeh, tako heteroseksualne ženske kot lezbijke, da se dobro počutita s svojim statusom.

Tiste, ki so preživele incest, niso obvezno obsedene z razmišljanjem, ali naj po vsem tem postanejo lezbijke. Zmeda spolne identitete je isto kot inhibirana sposobnost, da dojamemo in sprejememo lastne občutke in nagnjenja, kakršnakoli že so. Morda niti ne ve, ali je homoseksualna ali ne. Lahko je heteroseksualna ženska, ki se sprašuje, ali je homoseksualna ali pa misli, da bi to lahko bila. Lahko je tudi lezbijka, ki morda razmišlja o tem, ali je heteroseksualna, ali pa celo misli, da je. Zaradi številnih družbenih pritiskov, ki prepovedujejo homoseksualnost, veliko lezbijk doživi to fazo – pogosto zelo dolgotrajno, ki lahko prinese tudi poroko in rojstvo otrok. Ženska, ki je preživela incest, se lahko večkrat oprime in odvrne od homoseksualne identitete, njeno zmedo pa lahko še poveča terapevt, ki meni, da je ena spolna identiteta pravilna, druga ne.

Obstaja veliko nevarnosti »homofobičnih« in »heteroseksističnih« predsodkov. Lezbijke, ki so preživele incest, včasih te predsodke privzamejo; o sebi govorijo, da so homoseksualne zaradi vsega, kar so preživele. Če ima tudi terapevt enak predsodek, ga ženska še lažje sprejme. Ali pa se lezbijke, ki so preživele incest, bojijo, da jih bodo napačno sodili – da bo terapevt njihovo homoseksualnost razlagal kot posledico preživete zlorabe. Strah, da bi bile dvojno zlorabljene, zato mnoge odvrča od iskanja pomoči, ki bi je bile potrebne.

Četudi incest ne povzroča homoseksualnosti, ne gre prezreti, da ima določen vpliv na lezbijke. Kot možen dodaten sum v samega sebe, v sovraštvu do samega sebe in v zmedenosti lezbijke, ki so preživele incest, ponovno doživljajo izkušnjo, povezano z mnogimi incestnimi temami. Lezbični življenjski stil zajema stigmo in za nekatere sramoto. To lahko poveča občutek krivde zaradi lastnih spolnih občutkov ali izkušenj. Toda življenju, polnem skrivalnic (celo najpogumnejše in najsrečnejše se morajo vsaj kdaj pa kdaj pretvarjati, da so heteroseksualne), lezbijke, ki so preživele incest, dodajo še eno skrivnost v svojem spolnem življenju. Incest v resnici lahko (na največje začudenje lezbijk) zaplete prav njihov odnos z ženskami, morda še bolj kot z moškimi.

#### SKLEP: ZAKAJ JE INCEST »ŽENSKO« Vprašanje?

Problematika incesta ni postajala aktualna tedaj, ko se je v družbi domnevno razširila zavest o pomenu otroka kot o zalogi za prihodnost, niti ko se je začela izgradnja državlanskega statusa otrok z ustreznimi družbeno priznanimi pravicami in potrebami po zaščiti osebnosti, četudi je vse to tudi pripomoglo k njeni razjasnitvi. Do obravnave incesta je prišlo pravzaprav »prek« posilstva. Avtonomne ženske skupine za pomoč ženskam, žrtvam nasilja, so se soočale z ženami, ki so imele dolga leta težave zaradi posilstva. Zapletenost in dolgotrajnost njihovih težav je večstransko in večkratno izkustveno podkrepljena, tako da ni bilo nobenega dvoma, ko se je odprla še ena Pandorina skrinjica problemov: odrasle osebe, ki so v otroštvu preživele spolne zlorabe različnih vrst, v glavnem pa od odraslih ljudi, ki so jim zaupale.

Ko so torej ženske organizacije začele predstavljati problem spolne zlorabe otrok, ki so jo zagrešili ljudje, ki jim ti otroci zaupali, in so s tem zavrnille mit o »neznancu«

kot domnevno največji nevarnosti za otroka, od moških niso dobile podpore, in prav tako seveda ne od ustanov, v katerih prevladujejo moški in v katerih so neomajno vladale patriarhalne družbene in družinske vrednote. Ker so se s problematiko obstoja incesta ukvarjale zlasti ženske iz feminističnih organizacij, je incest postal »feministično vprašanje« ali »ženski problem«, kar ne pomeni zanikanja, da so med žrtvami otroci obeh spolov, in da so med storilci tudi ženske.

Ženske, ki so odpirale centre za pomoč posiljenim, telefonske službe in skupine za podporo tistim, ki so preživele kakšno obliko spolnega nasilja, so se v vsakodnevni praksi soočale s številnimi primeri incesta (Interni prevod 1994). Moški so se tako znašli po eni strani v položaju obtoženih kot najpogostejši storilci spolne zlorabe otrok, po drugi strani pa kot zagovorniki »nerazkrivanja umazanega družinskega perila«, se pravi, kot zagovorniki ohranjanja statusa quo oziroma zanikanja ali minimaliziranja problema.

Sodoben pristop k problemu spolne zlorabe je njegovo proučevanje v kontekstu kulturno sprejete in spodbujane moške prevlade. Ta se kaže v vseh življenjskih aspektih neravnotežja moči, političnega, ekonomskega, družbenega in spolnega tipa (Dreikurs 1971: 130). Eden od derivatov te vseobsegajoče prevlade je tudi moško nasilje, ki se najpogosteje izrazi v posilstvu, fizičnem nasilju nad ženskami, spolni zlorabi otrok, družinskem nasilju. Z nasiljem se povratno podpira in ohranja status moških kot nadrejenih, kar jim omogoča ohranjanje nadzora nad žensko.

Iz moške družbene prevlade in neenakosti družbenih možnosti moških in žensk izhaja tudi molk, se pravi, prikrivanje in nereagirane na posamezne ali obče pojave moškega nasilja. S tem se zanika njihov obstoj ali storilčeva odgovornost, ali pa se oboje zmanjšuje (Bass, Davis 1992: 92-94).

*Literatura*

- E. BASS, L. DAVIS (1992), *The Courage to Heal: A Guide for Women Survivors of Child Sexual Abuse*. New York: Harper Perennial.
- E. S. BLUME (1990), *Secret survivors: Uncovering incest and its aftereffects in women*. New York: Ballantine books.
- P. CHESLER (1972), *Women & Madness*. New York: Avon Books.
- E. CIORAN (1995), *Priznanja i anateme*. Novi Sad: Matica srpska.
- R. DREIKURS (1971), *Social Equality: The challenge of today*. Chicago: Alfred Adler Institute of Chicago, Inc.
- J. L. HERMAN (1992), *Trauma and Recovery: The aftermath of violence-from domestic abuse to political terror*. New York: Basic Books.
- S. L. HOAGLAND (1990), *Lesbian ethics*. Palo Alto: California Institute of lesbian studies.
- Interni prevod Autonomnog ženskog centra protiv seksualnog nasilja (1994), št. 2, Beograd: F. Briggs (1993), Why my child?: Supporting the families of victims of child sexual abuse. S. Forward, C. Buck (1978), Betrayal of Innocence. K. K. Swink (1986), The Dinamics of Feminist Therapy, Incest and its devastation.
- Z. MRŠEVIĆ (1995), Incest: scenario zbivanja. *Psihologija kriminala* (Beograd) 2, 1: 151-163.
- , (1995) Proces žaljenja. *Psihologija kriminala* (Beograd) 1, 2: 78-94.
- R. VILLE (1995), *Child abuse: Some reflection based on the situation in six European countries*. Rim: UNICRI.